

Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně
Ústav pedagogických věd

Role rodičů ve vztahu ke škole
(Metody a techniky pedagogického výzkumu)

Jana Říhová
Brno, 9. květen 2004

ÚVOD

Ve své seminární práci bych se chtěla zabývat výzkumem, který proběhl v květnu roku 2002. Autoři tohoto výzkumu jsou Milada Rabušicová, Vlastimil Čiháček, Kateřina Emmerová a Klára Šedřová; nemusela jsem tedy sahat daleko, všichni jsou totiž členy brněnské akademické obce Masarykovy univerzity. Výzkumné sdělení jsem našla v časopise *Pedagogika*, a to ve třetím čísle roku 2003, pod názvem „Role rodičů ve vztahu ke škole – empirická zjištění“.

Toto sdělení navazuje na článek, který vyšel taktéž v časopise *Pedagogika*, číslo druhé roku 2003, pod názvem „Role rodičů ve vztahu ke škole – teoretické koncepty“, jehož autory jsou Milada Rabušicová a Kateřina Emmerová. V tomto článku jsou uvedeny různé podoby rodičovských rolí ve vztahu ke škole: rodiče jako klienti (zákazníci), partneři, občané. Autoři tato teoretická východiska konfrontovali za pomoci stanovených indikátorů s nálezy z dotazníkového šetření uskutečněného mezi reprezentanty škol a rodičů na náhodně vybraných českých mateřských a základních školách. Výsledky potom interpretovali na podkladě několika nezávislých proměnných, o kterých lze předpokládat, že mohou ovlivňovat různé typy rodičovských rolí ve vztahu ke škole, a to velikost sídla, velikost, stupeň školy a typ školy apod.

Tématem tohoto výzkumného sdělení byly tedy role, které na sebe berou rodiče ve vztahu ke škole, na níž se vzdělává jejich dítě. Cílem, který si autoři vytyčili, bylo zjistit, jak škola, respektive lidé v ní, vnímají rodiče a jak svou roli chápou samotní rodiče.

TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Teoretická východiska, která autoři tohoto výzkumu zvolili, jsou vystavěna na konkrétních způsobech uspořádání vztahů rodiny a školy tak, jak jsou popsány v zejména anglicky psané literatuře. Autoři v literatuře identifikovali tři základní přístupy k rodičům, které jsem již zmiňovala. Vedle těchto teoretických konceptů, které hovoří o rodičích ve vztahu ke škole jako o „klientech“ (zákaznících), „partnerech“ či „občanech“, přetrvává v české praxi, jak se autoři domnívají, také situace, kdy jsou rodiče ve vztahu ke škole stále ještě považováni spíše za problém, než za partnery, klienty, či občany. Proto tuto kategorii k teoretickým konceptům pro účely jejich zkoumání autoři ještě přidali.

METODOLOGICKÝ POSTUP

Z charakteristik jednotlivých rodičovských rolí se vztahu ke škole odvodili autoři tohoto výzkumu indikátory, které potom transformovali do dotazníkových položek. Tyto položky se stali součástí dotazníku, který distribuovali zástupcům (ředitelům) škol a rodičům.

Jednotlivé rodičovské role ve vztahu ke škole, které autoři odvodily ze čtyřech základních, byly: „rodiče jako problém – nezávislí rodiče“, „rodiče jako problém – špatní rodiče“, „rodiče jako problém – snaživí rodiče“, „rodiče jako zákazníci (klienti)“, „rodiče jako výchovní partneři“, „rodiče jako sociální partneři“ a „rodiče jako občané“. Ke každé z těchto rodičovských rolí vytvořili tři indikátory a tyto upravili do sady 21 dotazníkových položek uvozených větou: „Rodiče se ve vztahu ke škole chovají různým způsobem. Pokuste se odhadnout podíl rodičů na Vaší škole (na škole Vašeho dítěte), kteří by se dali charakterizovat například takto...“

Respondenti měli za úkol ke každému z tvrzení odhadnout procentuální zastoupení rodičů (na škále 0% - 10% - 25% - 50% - 75% - 90% - 100%), kterých se dané tvrzení týká. Jak v případě oslovených ředitelů, tak v případě zástupců rodičů se jednalo o názor odhadující to, jak se na příslušné škole rodiče obvykle projevují. Tento dotazník byl anonymní a byl zpracován v šesti srovnatelných variantách pro ředitele – zástupce školy a zástupce rodičů na mateřských a základních školách prvního a druhého stupně.

VÝZKUMNÝ VZOREK

Výzkumný vzorek vytvořili autoři náhodným výběrem z celkového počtu 10 924 škol, z toho mateřských škol bylo 6 695, primárních škol 1 697 a úplných základních škol bylo 2 532. Aby autoři mohli postihnout rozdíly mezi školami ve větších městech a v malých obcích, rozhodli se distribuovat dotazníky zvlášť na školy ze sídel s více než 20 000 obyvateli (město) a ze sídel s 500 – 5 000 obyvateli (venkov).

Celkově bylo poštou rozesláno 1 800 dotazníků na 900 škol. Z tohoto počtu bylo 150 mateřských škol – město, 150 mateřských škol – venkov, 150 základních škol prvního stupně – město, 150 základních škol prvního stupně – venkov, 150 základních škol druhého stupně – město, 150 základních škol druhého stupně – venkov.

O vyplnění dotazníku autoři požádali ředitele škol a současně je v průvodním dopise požádali o to, aby předali přiložený dotazník pro rodiče s příslušnými instrukcemi a s vyplacenou odpovědní obálkou rodičům libovolného žáka své školy.

SBĚR DAT A NÁVRATNOST

Celková návratnost byla 30%, to je 571 respondentů. Tato návratnost se mírně lišila podle typu školy, velikosti sídla a podle toho, zda dotazník vyplňoval zástupce školy nebo rodičů. Autoři kromě běžné poštovní distribuce použili také e-mailovou poštu. Návratnost takto rozeslaných dotazníků byla však velmi nízká (6%).

VÝSLEDKY VÝZKUMU A JEJICH INTERPRETACE

Po ověření vnitřní validity trojic indikátorů pro jednotlivé rodičovské role přistoupili autoři k vytváření indexů. Tyto „indexy rodičovských rolí“ jsou tvořeny vždy průměrem z procentuálních hodnot tří příslušných indikátorů a nabývají hodnot od 0% do 100%. S nimi autoři dále pracovali při dalších statistických operacích a interpretacích výsledků.

Mezi čtyřmi základními podobami rodičovské role ve vztahu ke škole drtivou měrou převažoval zákaznický přístup. Celkově, bez rozlišení toho, zda o tom vypovídal zástupce školy či rodičů, to bylo v 82% odpovědí. Na druhém místě následovala poloha partnerská (38%), potom náhled na rodiče jako na problém (22%) a nejméně časté je charakterizování rodičů jako občanů (18%).

Co se týče detailnějšího rozlišení v rámci kategorie rodič jako partner, tedy partner výchovný a sociální, zřetelně převažuje první z nich. Zatímco průměrný podíl rodičů, na které by se podle mínění respondentů hodily charakteristiky výchovných partnerů, je 53%, jako partnery sociální identifikovali respondenti jen 23% rodičů.

Co se týče rozlišení v rámci kategorie rodič jako problém, za zajímavé autoři považovali to, že za „problematické“ rodiče nejsou častěji označováni takoví, které lze charakterizovat jako „špatné“ (19%), ale takoví, kteří nesou znaky nezávislosti (30%). Jinými slovy, jak shrnuli sami autoři výzkumu, zdá se, že pro školu je větším problémem rodič, který má tendenci podceňovat význam vlivu školy a raději se o rozvoj svého dítěte stará sám než ten, který se o školní výsledky a chování svého dítěte vůbec nezajímá. Za dobrou zprávu autoři považovali to, že skupina rodičů snaživých přispívá do indexu problematických rodičů nejmenší měrou, a to jen v 16% případů.

Pokud se zaměříme na rozdíly v hodnotách indexů rodičovských rolí u zástupců škol a rodičů, tak zjistíme, že autoři nevyzkoumali žádné významnější rozdíly ve vnímání rodičovských rolí. Rodiče se pouze nepatrně častěji viděli jako výchovní partneři školy, případně jako občané.

Rozdíly v hodnotách indexů rodičovských rolí podle typu školy byly zřetelnější. Z výzkumu vyplývá, že na počátku školní docházky a v průběhu prvních let je komunikace mezi školou a rodiči uspokojivější, zatímco s postupem dítěte do vyšších ročníků se začíná

stále více komplikovat a vztahy ochlazovat. Jako partneři jsou rodiče v českých mateřských školách chápáni významně častěji než v základních školách. Zdá se tedy, že čím je dítě starší, tím slabší je partnerství mezi rodinou a školou. Podobná diference se potom objevuje i u přístupu občanského, který je opět nejsilnější v mateřské škole a nejméně silný v druhém stupni základních škol. „Problematický“ rodič dominuje také v mateřských školách, zejména v poloze rodiče nezávislého (42%), a v poněkud menší míře se objevuje také na druhém stupni základních škol (27%). Ve vztahu k zákaznickému principu se ukázalo, že ten je nejsilněji patrný v prvních ročnících základní školy.

Co se týče rozdílů v hodnotách indexů rodičovských rolí podle velikosti sídla (obce), zjistili autoři, že zákaznický princip je častěji upřednostňován ve školách ve velkých městech (82%) než na venkově (77%). Dále se v městských školách poněkud častěji nahlíží na rodiče jako na problém, protože se chovají ve vztahu ke škole nezávisle.

Rozdíly v hodnotách indexů rodičovských rolí v souvislosti se spokojeností se spoluprací mezi školou a rodinou: bylo zjištěno, že spokojenost se spoluprací mezi rodinou a školou koreluje s pojetím rodičů jako partnerů školy, a to jak výchovných, tak sociálních.

DISKUSE

Sami autoři si byli vědomi toho, že zvolená metodologie, to je vytváření indikátorů na základě obecně známých charakteristik jednotlivých rodičovských rolí a jejich následná transformace do dotazníkových položek pro zástupce škol a rodičů, má své meze.

V čem má ale tato metodologie své meze a co mohlo být uděláno jinak? Nejzávažnější problém spočívá pravděpodobně v návratnosti dotazníků. Jak jsem již uvedla, návratnost byla 30%, což je velice málo a dá se předpokládat, že proběhla „samovýběrem“. Tedy že ti, kdo měli větší zájem o dané téma měli také větší motivaci odpovídat.

Další problém se týká oslovení rodičů prostřednictvím ředitelů škol. Lze předpokládat, že ředitelé mohli předávat dotazníky rodičům – obvykle rodičovským zastupitelům, kteří jsou pravděpodobně se školou v úzkých a dobrých vztazích. Otázkou je, jestli to šlo udělat jinak, protože jak autoři sami uvádí, z důvodu ochrany osobních dat nebylo možné získat adresy rodičů přímo. Proto oslovení rodičů prostřednictvím ředitelů škol viděli jako jedinou schůdnou cestu. Co je ale důležité, autoři výzkumu jsou si vědomi tohoto faktu a možného zkreslení získaných informací, které z toho může vyplynout.

Dále z výsledků v oblasti rozdílů v hodnotách indexů rodičovských rolí podle velikosti sídla (obce) vyplývá, jak jsem již uvedla, že zákaznický přístup je častěji upřednostňován ve školách ve velkých městech (82%) než na venkově (77%). Do určité míry je však tento rozdíl

dán tím, že jedním z indikátorů zákaznického přístupu byl indikátor „rodiče naši školu zvolili záměrně“, a ten v prostředí venkovských škol funguje jen ve velmi omezené míře. Děti prostě ve valné většině chodí do školy ve své obci. Rozdíl ve prospěch města se však projevoval i u položky týkající se požadování informací ze strany školy. Lze tudíž zřejmě říci, že samotná skutečnost, zda si rodiče mohou, či nemohou zvolit školu, generuje další prvky zákaznického chování.

Problém bych viděla i v tom, že autoři žádali po respondentech odhad podílu rodičů na jejich škole (na škole jejich dítěte), kteří by se dali tak či onak charakterizovat. Nežádali po nich tedy vyjádření vlastního názoru, ale spíše expertního názoru, jak to vypadá s jejich školou. Tedy ne kam spadají oni, ale jak vnímají stav v této oblasti.

ZÁVĚR

Přesto, že zvolený metodologický přístup má své jisté meze, byl to způsob, jak dané téma empiricky uchopit, což považovali i sami autoři za velmi důležité, protože doposud se o rodičích ve vztahu de škole u nás spíše spekulovalo. Výsledky, které zjistili, přinášejí do tohoto prostoru přece jen zřetelnější informace.

Také považuji za nezbytné podotknout, že přesto, že tento přístup není ideální (stejně jako každý jiný – každý má své silné a slabé stránky), tak kopíruje realitu. Nemyslím si, že jiná metoda by v této oblasti přinesla spolehlivější výsledky.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Milada Rabušicová, Vlastimil Čiháček, Kateřina Emmerová, Klára Šedřová. „Role rodičů ve vztahu ke škole – empirická zjištění.“ *Pedagogika*, 53.3 (2003): 309-20.